

ВИСНОВОК

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
результатів дисертації на тему: «Лексико-семантичне та асоціативне поле
«час» у художніх творах письменників Вінниччини ХХ століття» здобувача
ступеня доктора філософії**

Горобець Алли Володимирівни
за спеціальністю 035 Філологія
галузі знань 03 Гуманітарні науки

Публічна презентація проведена на кафедрі української мови
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла
Коцюбинського

01 жовтня 2023 року, протокол № 19

Актуальність теми дослідження. Філософська категорія часу ще з античності була об'єктом зацікавлень дослідників різних галузей і напрямів. Відмінності щодо сприймання часу й висвітлення його у творах мистецтва, а згодом – і в техніці прочитання спричинили виділення основної його риси – суб'єктивності. Проте, попри високу суб'єктивність, ця категорія потребує вивчення з мовного погляду. Виникає потреба в лінгвістичному витлумаченні темпоральності в усіх виявах, а також у класифікації й типологізації цієї категорії через її широке розгалуження, неоднорідність і невпорядкованість.

Категорія часу – надважлива одиниця значеннєвої позиції мови, адже вона відображається на різних мовних рівнях: лексичному (слово на позначення категорії темпоральності), морфологічному (дієслівна категорія часу), синтаксичному (синтаксичні конструкції, які виражають час або вказують на нього, до складу яких уходить темпоральна номінація, що виконує синтаксичну роль предикативного центру речення).

Оскільки мова завжди була першим і єдиним чинником реагування на всі ментально-психофізіологічні особливості сприймання позамовної дійсності, засобом цього пізнання та методом поширення власного досвіду, виникла потреба визначення основних мовних засобів вираження темпоральних понять у мові художніх творів письменників Вінниччини ХХ ст., адже, як відомо, саме це століття стало епохою парадоксу через постійну боротьбу митців слова проти самодержавства. Воно змусило їх пройти через найстрашніші випробування історії, постійні заборони та переслідування, писати про це приховано, наклало відбиток на філософію часу, який і досі відображається в мовному світогляді українців.

Тривалий час мовотворчість вінницьких письменників залишалася поза увагою дослідників, зокрема надзвичайно важливі особливості сприймання абстрактно-індивідуальної категорії часу не висвітлювалися зовсім. Сучасний світ вимагає від нас повернення до етнокультурної спадщини, народної філософії й визнання самотності художнього слова, а, отже, збереження національної пам'яті.

Художні твори письменників Вінниччини ХХ ст. вирізняються широким діапазоном тематики, яскравим мовним оформленням, стилістичною

своєрідністю. По-різному в них інтерпретовано спектр часового світосприйняття. Мова досліджуваних творів формує естетичний світогляд читача, спонукає його до створення нового образу філософської категорії часу як основи ментальної картини світу. Дослідження спільних і відмінних рис у часовому вимірі, специфіки творення лексико-семантичних та асоціативних полів кожним із письменників-подолян доповнюватиме цілісну характеристику їхнього ідіостилю.

Досвід вивчення художнього слова засвідчує, що мову не можна вивчати окремо від філософії, історії, етнології, культурології, психології. Тому для впорядкування величезного масиву лексичних, лексико-семантичних та синтаксичних одиниць, які відображають неоднакові поняття з погляду різних галузей знань, потрібно структурувати лексичну систему на менші її одиниці відповідно до семантичних відношень. Так з'явилося вчення про польову структуру мови, запропоноване Й. Тріром ще у 30-х рр. минулого століття. Мовознавець запропонував поділ мовних полів на понятійні (асоціативні) і словесні (лексико- семантичні) [154].

Значний унесок у дослідження лексико-семантичного поля зробили О. Потебня, Г. Ібсен, Р. Мейєр, М. Покровський, розглянувши закономірності семантичних зв'язків між мовними одиницями. Л. Вайсгербер розробив теорію поля, згідно з якою головною його рисою є органічне виокремлення з цілого. Мовознавець Г. Ібсен уперше вжив термін «сміслові поле», об'єднавши ним групи номінацій металів у східних мовах. Р. Мейєр поділив семантичні поля на природні, штучні та напівштучні.

Українські мовознавці здебільшого розглядають лексико-семантичне поле, відштовхуючись від семантичних зв'язків, оскільки слово не існує відмежовано, а вступає у тісний узаємозв'язок із поняттям, яке воно позначає й особливостями сприймання цього поняття у свідомості автора й реципієнта. Специфіку семантичних відношень у межах лексико-семантичного поля досліджували А. Бондаренко, В. Жовтобрюх, І. Завальнюк, Л. Козловська, Л. Лисиченко, О. Маленко, Г. Межжеріна, Н. Мех, К. Мікрюкова, Н. Павликівська, О. Павлушенко, О. Петрушенко, Л. Строченко, Г. Сютя, В. Тарасова, І. Ходарева та ін.

Лексико-семантичне поле вміщує два основні напрями: семантичні відношення і словесні засоби його вираження. Асоціативне поле ґрунтується на утворенні мовних асоціацій, які виникають унаслідок рецепції слова-подразника або слова-асоціата, що діє на рецептори й реалізується в словесній формі по-іншому. Словесні образи постійно змінюються, адаптуючись до мети і ситуації спілкування, навіть якщо відображають ту саму інформацію, а словесна форма допомагає відобразити навколишню дійсність певного періоду на конкретній місцевості й слугує засобом вираження авторського ідіостилю письменників.

Природу асоціативного поля в україністиці вивчали І. Завальнюк, Л. Козловська, О. Маленко, Ж. Марфіна, У. Марчук, Х. Ніколайчук, Ю. Орлова, Н. Павликівська, О. Павлушенко, К. Паршак, О. Селіванова, Ж. Соколовська, М. Шевченко, Л. Юзва та ін. Попри значні досягнення в розкритті сутності асоціативного поля, досі немає чіткої класифікації та визначення природи мовних асоціацій. Потребують детального розгляду й

закономірності функціонування асоціативного поля в мові художньої прози.

Основною проблемою вивчення лексико-семантичного поля на сучасному етапі є визначення його структури. Будову лексико-семантичного поля «час» варто вивчати з боку власне структурної і семантико-структурної організації. З погляду структурної організації лексико-семантичних полів основна дискусія полягає у визначенні ареалу поширення ядра і периферії, оскільки часто постає потреба у виокремленні проміжного компонента – центра або навколоядрової зони, що пояснюється здатністю до переміщення компонентів з однієї структурної зони в іншу залежно від семантики.

Попри ґрунтовні дослідження спектра польової організації мови, здійснені українськими і зарубіжними науковцями, на сьогодні немає однозначних підходів до вивчення лексико-семантичних та асоціативних полів. Відсутність в українському мовознавстві класифікації й структуризації лексико-семантичного й асоціативного поля «час», недостатнє вивчення категорії темпоральності в мові художніх творів письменників Вінниччини ХХ ст. і зумовили актуальність пропонованої дисертаційної праці.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження пов'язаний із науковою темою кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Актуальні проблеми дослідження мовних одиниць сучасної української мови в її загальнонаціональному та регіональному виявах».

Тему дисертації затвердила вчена рада Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 4 від 24 жовтня 2018 р.), а Наукова рада «Українська мова» Інституту української мови НАН України її скоординувала (протокол № 84 від 4 грудня 2019 р.).

3. Наукова новизна результатів дослідження дисертаційної праці полягає в тому, що в ній *уперше* в українському мовознавстві цілісно досліджено структурні та структурно-семантичні компоненти лексико-семантичного та асоціативного поля «час» у художній прозі письменників Вінниччини ХХ століття, запропоновано виділення типів темпоральності за значенням (первинна/вторинна), за синтаксичною функцією (суб'єктна, об'єктна, обставинна). *Уперше* визначено типологію асоціативного поля «час»: асоціативне поле «час» первинного значення виражене темпоральною номінацією, семантика якої насичена конотацією додаткових сенсорних відчуттів; асоціативне поле «час» вторинного значення виражене описовою конструкцією, яка не містить темпоральних номінацій, проте дібрані описи викликають у свідомості читача потрібні часові мовні асоціації.

4. Теоретичне та практичне значення результатів дослідження виконаного дослідження полягає в тому, що його висновки й узагальнення щодо особливостей мовної категорії темпоральності збагачують учення з філософії мови, психолінгвістики, діалектології, стилістики художнього тексту, розкривають сутність польової структури мови в межах лексичної системи й можуть слугувати теоретичним підґрунтям для вивчення мовотворчості письменників. Детальний аналіз структурної і семантико-структурної польової організації темпоральності може бути використаний у подальших лінгвістичних дослідженнях лексико-семантичних та асоціативних полів.

Практична цінність одержаних результатів та основних ідей дисертаційної праці полягає в тому, що їх можна використати для створення нових наукових праць із психолінгвістики й етнолінгвістики, теоретичних курсів із лексикології, діалектології та стилістики української літературної мови, для написання підручників і посібників.

Матеріали роботи прислужаться у викладанні лексикології, стилістики української мови, діалектології, у читанні спецкурсів з етнолінгвістики, психолінгвістики, філософії, історії мови.

5. Особиста участь автора. Наукове дослідження реалізує власну ідею та концепцію структурно-семантичної організації лексико-семантичного та асоціативного поля «час», відповідно до якої здійснено пошук та аналіз оригінального мовного матеріалу, розширено спектр емпіричних досліджень, визначено структуру лексико-семантичного поля «час», систематизовано і скласифіковано компоненти асоціативного поля «час». Запропоновано новий лінгвістичний підхід до аналізу філософської категорії темпоральності, отримано й узагальнено практичні результати, оброблено статистику функціонування темпоральності в межах аналізованих полів. 15 публікацій одноосібні, одна – «Історіософський підхід до витлумачення категорії темпоральності й специфіка її вияву в мовотворчості письменників Вінниччини ХХ століття» – у співавторстві з І. Холод, у якій унесок здобувача полягає у виявленні типів темпоральної свідомості: лінійний час, особистий час, родовий час, історичний час, сакральний час, космологічний час, екзистенційний час, які різняться особливостями часосприйняття і залежать від загального часу, у якому перебувають усі, хто його сприймає.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. *Науковий керівник* – доктор філологічних наук, професор, декан факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха *Завальнюк Інна Яківна*.

Розглянувши звіт подібності щодо перевірки на плагіат, встановлено, що дисертаційна робота Горобець Алли Володимирівни є результатом самостійних досліджень, не містить елементів плагіату та запозичень. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Дисертація характеризується єдністю змісту та відповідає вимогам щодо її оформлення.

6. Перелік публікацій за темою дисертації. Основні теоретичні положення й практичні результати дослідження викладено в 16 наукових працях, серед яких 8 статей у наукових фахових виданнях України, 3 – у закордонних виданнях, 5 публікацій – у збірниках матеріалів конференцій.

7. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Горобець А. Лексико-семантичне поле «час» у мові повісті Михайла Стельмаха «Гуси-лебеді летять». *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки*. 2018. Вип. 292. С. 131–139.

2. Горобець А. Сезонні номінації в складі лексико-семантичного та асоціативного поля «час» (на матеріалі автобіографічної повісті Михайла

Стельмаха «Щедрий вечір»). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика*. 2018. Вип. 34. Т. 1. С. 35–39.

3. Горобець А. Лексико-семантичне поле "час" у складі метафори (на матеріалі мови художніх творів Михайла Стельмаха). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2018. Вип. 27. С. 22–28.

4. Горобець А. Художнє порівняння як засіб увиразнення темпоральних номінацій у мовотворчості Михайла Стельмаха. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, 2019. Вип. 175. С. 497–502.

5. Горобець А. Сенсорика часу як репрезентант ідіостилю Михайла Стельмаха (на матеріалі роману «Чотири броди»). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2019. Вип. 28. С. 46–55.

6. Горобець А. Номінації вікових періодів у мові роману Михайла Стельмаха «Дума про тебе». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. Т. 30 (69). № 3. Ч. 1. С. 5–9.

7. Горобець А. Епітет як репрезентант темпоральності в межах лексико- семантичного й асоціативного поля «час» (на матеріалі художніх творів письменників Вінниччини ХХ століття). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2020. Вип. 31. С. 89–96.

8. Горобець А., Холод І. Історіософський підхід до витлумачення категорії темпоральності й специфіка її вияву в мовотворчості письменників Вінниччини ХХ століття. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2021. Вип. 33. С. 36–49.

Статті в зарубіжних наукових періодичних виданнях

9. Horobets A. The expression means of the micro field «winter» in the Vinnytsia writers' prose of the XXth century. *The scientific heritage*. 2020. Vol 3. № 54. P. 40–44.

10. Horobets A. Associative field «time» in Vinnytsia writers' novels of the XXth century. *Magyar Tudományok Journal*. 2021. Vol. 51. P. 13–18.

11. Horobets A. Personification of temporal concepts as a kind of metaphorical depiction of reality in the works of Vinnytsia region writers of the XXth century. *The scientific heritage*. 2021. Vol 3. № 60. P. 48–51.

Наукові праці апробаційного характеру

12. Горобець А. Периферійна організація як структурний компонент лексико- семантичного поля «час» у мові повісті Михайла Стельмаха. *Соціокультурні та комунікативні аспекти функціонування мовних одиниць: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди ювілею доктора філологічних наук, професора Катерини Григорівни Городенської* (Київ, 29–30 листопада 2018 р.). Київ : Міленіум, 2018. С. 150–151.

13. Horobets A. The structural elements of lexical-semantic field «time» on the language material of Vinnytsia region writers' artistic works. *Topical issues of the*

development of modern science: Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference (Sofia, March 11–13, 2020). Sofia, Bulgaria: Publishing House «ACCENT», 2020. P. 28–32.

14. Горобець А. Мікрополе «зима» як інтерпретація сезонних номінацій у мовотворчості письменників Вінниччини XX століття. *Trends in the development of modern scientific thought: Abstracts of X International Scientific and Practical Conference (Vancouver, November 23–26, 2020). Vancouver, Canada. 2020. P. 603–608.*

15. Горобець А. Оказіональні характеристики часосприйняття на мовному матеріалі роману Михайла Стельмаха «Чотири броди». *Філологія та лінгвістика у сучасному світі: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 30–31 серпня 2019). Запоріжжя: Класич. приват. ун-т, 2019. С. 19–21.*

16. Горобець А. Лексико-тематична група «назви місяців» у мовотворчості письменників Вінниччини XX століття. *Actual priorities of modern science, education and practice. Proceedings of the XII International Scientific and Practical Conference (Paris, March 29 – April 01, 2022). Paris, France 2022. P. 667–673.*

ВВАЖАТИ, що дисертаційна робота Горобець А. В. «Лексико-семантичне та асоціативне поле «час» у художніх творах письменників Вінниччини XX століття» за науковим рівнем, практичною цінністю, змістом та оформленням відповідає вимогам пп. 6,7,8,9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради Закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а також напряму досліджень освітньо-наукової програми Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського зі спеціальності 035 Філологія, галузі знань 03 Гуманітарні науки.

РЕКОМЕНДУВАТИ:

Дисертаційну роботу «Лексико-семантичне та асоціативне поле «час» у художніх творах письменників Вінниччини XX століття», подану Горобець Аллою Володимирівною на здобуття ступеня доктора філософії, до захисту.

Голова публічної презентації:
доктор філологічних наук, професор

Наталія ПАВЛИКІВСЬКА

